

Milline nimi on “oma“?

Kristin Vaik

tigrr13@hotmail.com

Igal inimesel on nimi, enamikul aga suisa rohkem kui üks. Esiteks on igal inimesel oma isikunimi ehk nn ametlik nimi, mis koosneb kahest nimest ehk ees- ja perenimest. Lisaks isikunimele on inimesel sageli erinevatel ajajärkudel ja/või erinevates seltskondades veel mitu muud nime, millega nende poole pöörduakse või mille abil neid teistest eristatakse. Vahel on need viimased (nimetagem neid hüüdnimedeks) isegi tugevamini kinnistunud ja tihedamalt kasutuses kui isikunimi.

Siit kerkib aga küsimus: milline neist paljudest on kõige rohkem kandjale kuuluv nimi? Kas hüüdnimi, millega kutsuvad vanemad või hoopis hellitusnimi, millega kutsub lapsepõlvesõber/sõbranna, või ikkagi isikunimi? Neile küsimustele üritangi käesolevas artiklis vastust otsida. Oma otsingutel toetun ma eelkõige Tartu–Moskva koolkonna töödele pärisnimest ja mütoloogilisest mõtlemisest, Jaan Unduski mõtetele pärisnimest ning hüüdnime uurijate töödele, mis on avaldatud onomastikaajakirja *Names* 1990. aastal ilmunud hüüdnimede erinumbris.

Artikli esimeses osas vaatlen kõigepealt pärisnime funktsiooni ja omadusi läbi Tartu–Moskva koolkonna kontseptsiooni. Teises osas süüvin juba lähemalt inimese erinevate nimede olemusse, pannes rõhu just hüüdnimede kui vähem uuritud nähtuse analüüsile. Kolmandas osas üritan leida vastuse küsimusele: milline isiku paljudest nimedest on kõige rohkem “oma“?

1. Pärinimi

Nime on defineeritud semiootika entsüklopeedilises sõnaraamatus järgmiselt:

(1) Väljend, mis võib funktsioneerida võrdselt kui subjekt või kui predikaat; (2) väljend, mis võib funktsioneerida ainult kui subjekt; ja (3) väljendid, kuhu kuuluvad nii (1) kui (2). (Encyclopedic Dictionary of Semiotics, *sub Name*: 593)

Sealsamas on pärinime nimetatud kui nime, mis võib käituda lauses ainult kui subjekt ning tähistab teatud üksikuid nähtusi, seda erinevalt üldnimedest, mis tähistavad teatud kindlaid hulki. Lisaks sellele märgitakse sealsamas:

Pärinimi võib tähistada ükskõik millist objekti, olenemata sellest, millised on selle objekti omadused. See on nii, sest selle nime tähendus on determineeritud konteksti poolt, milles ta ilmneb. Üldnimi talle antud tähenduses tähistab kindlat objektide hulka ega saa tähistada sellest erinevat, ilma et muutuks ta tähendus. (Encyclopedic Dictionary of Semiotics, *sub Name*: 595)

Roman Jakobson on määratlenud pärinime järgmiselt:

Pärinime üldist tähendust ei saa ilma koodile viitamata defineerida. Inglise keele koodis tähendab “Jerry” inimest nimega Jerry. Ring on ilmselge: nimi tähendab kedagi, kellele see nimi on määratud. Üldnimi *kutsikas* tähendab noort koera, *krants* tähistab segaverelist koera, *jahikoer* aga koera, kellega peetakse jahti, samas *Fido* ei tähenda midagi enam kui koera, kelle nimi on Fido. Selliste sõnade nagu *kutsikas*, *krants* või *hagijas* üldised tähendused võivad viidata sellistele abstraktsetele mõistetele nagu *kutsikalikkus*, *krantslikkus* või *jahikoeralikkus*, kuid *Fido* üldist tähendust ei saa sel moel tõlgendada. (Jakobson 1971: 131)

Tartu–Moskva koolkonna tekstides lähenetakse pärinimedele kui inimteadvuses mütoloogilise mõtlemise sfääri kuuluvale nähtusele. Mütoloogilist teadvust iseloomustavad Lotman ja Uspenski aga järgmiselt:

Mütoloogilise teadvuse silmis paistab maailm koosnevana objektidest, mis:

- 1) kuuluvad ühte ja samasse järku (loogilise hierarhia mõiste seda tüüpi teadvuse piiresse ei mahu);
- 2) ei jagune tunnusteks (iga asja käsitatakse integraalse tervikuna);
- 3) on ühekordsed (kujutus asjade mitmekordsusest eeldab nende lülitamist mingitesse ühishulkadesse, s.o metakirjeldustasandi olemasolu). (Lotman ja Uspenski 1999 [1973]: 191)

Sellest lähtuvalt toovad Lotman ja Uspenski välja mütoloogilise maailma eritüüpi semioosi, mis on võrdne nimetamisega, ning see omakorda muudab märgi mütoloogilises maailmas samaseks pärisnimega. Pärisnime üldtäendus on (lähtudes Jakobsoni pärisnime määratlusest), põhimõtteliselt tautoloogiline: “Üht või teist nime ei iseloomusta diferentsiaaltunnused, vaid ta tähistab objekti millele see nimi on kinnistunud; ühenimeliste objektide hulgal ei pea ilmingimata olema mingeid muid eriomadusi peale omaduse kanda oma nime” (Lotman ja Uspenski 1999 [1973]: 192).

Kuuludes mütoloogilise mõtlemise valda, on pärisnimi ja objekt, mida ta nimetab, teineteisest lahutamatud: “Just pärisnimesefääris toimub see sõna ja denotaadi samastumine, mis on nii omane mütoloogilistele kujutlustele ja mille tunnusteks on ühelt kõikvõimalikud tabud, teiselt poolt pärisnimede muutmine” (Lotman ja Uspenski 1999: 194).

Kui pärisnime funktsioonidest ja omadustest veel rääkida, siis – nagu toovad välja Ülle Pärli ja Eleonora Rudakovskaja oma artiklis “Juri Lotman pärisnimest” (Pärli ja Rudakovskaja 2002) – käsitletakse Tartu–Moskva koolkonna töödes pärisnime kui midagi, mis on algselt määratud vaid nimetama, kuid mis kultuuris saab tähenduslikuks. Niisiis täidab pärisnimi seda enam oma algset nimetavat funktsiooni, mida vähem ta tähendab. Või nagu märgivad Pärli ja Rudakovskaja pärisnime ja sümbolit võrreldes:

Sümbol on seda rikkam, mida rohkem ta “mäletab”, või teiste sõnadega mida rohkem sümbol mäletab, seda rohkem sümbol ta on. Samal ajal pärisnimi on seda enam nime andja, mida vähem ta “mäletab”, või seda enam, mida enam ta on lihtsalt “nimetaja”/ nime andja. (Pärli, Rudakovskaja 2002: 583)

Jaan Unduskki vaatleb oma raamatus *Maagiline müstiline keel* pärisnime olemust ja jõuab selleni, et nimed ei ole sageli alguses üldse mitte õiged pärisnimed, olles liiga konkreetset, tähistades näiteks mõnd omadust või seda sümboliseerivat eset vms: “Järelikult ei ole ta oma sünnihetkel veel üldse nimi, aga kujuneb selleks ajapikku, sedamööda, kuidas tuhmub tema tähendus ja kuidas teda kandvad inimesed teda oma isiklikkusega nimeks kokku kannavad” (Undusk 1998: 129).

Undusk toob välja ka pärisnime teise pooluse, tema loomingulisuse:

Pärisnime teine pool on spontaanne loominguilisus. Teda saab ühe ropsuga siin ja nüüd järele teha, välja mõelda – iga tähenduseta sõna on potentsiaalselt pärisnimi; ta lihtsalt ei saa muud olla, sest ta ei ütle midagi ja võib hakata ütlema kõike. Seega on pärisnimi samal ajal nii tühi kui ka täis, substantsiaalsus, mis juhib keelelisest tühjusest mittekeelelisse täitumusse. (Undusk 1998: 130)

Niisiis võib lühidalt öelda, et pärisnimi on sõna või fraas, mille peamine funktsioon on nimetada ehk diferentseerida ja identifitseerida. Ja mis on seda enam pärisnimeline, mida vähem lisatähendusi ta kannab ehk “mäletab”.

2. Isikunimi ja hüüdnimed

Isikuliste pärisnimedena käsitlen ma nimesid, mis tähistavad inimesi. Siia alla kuuluvad seega isikute nn ametlikud nimed ehk isikunimed ja hüüdnimed, mida võib suures plaanis määratleda kui “praktiliselt kõiki neid konkreetse isiku märkimiseks kasutatavaid nimesid, mis erinevad tema tegelikust nimest” (Kala 1997: 10). Tegelik nime all siin silmas peetud isikunime.

Isikunimi koosneb eesnimest ja perekonnanimest, näiteks Kristin Vaik. Eesnimi on vabalt valitav, perekonnanimi aga päritav. Tänu oma päritavusele kannab perekonnanimi teatavat klassifitseerivat funktsiooni, näidates kuuluvust kindlasse suguseltsi. Tänapäeva ühiskonnas täidab isikunimi ametliku nime rolli. See pannakse lapsele sünni registreerimisel. Isikunimi on eelkõige pärisnimi, mille peamine ja praktiliselt ainuke ülesanne, nagu ülal juba välja toodud, on märgistada igal ajahetkel just üht ja seda ainumast persooni, keda ta märgina tähistama pannakse ehk siis eristama ja identifitseerima üht paljudest, kandmata sealjuures endaga muid tähendusi. Kuigi isikunime võib muuta, näiteks abiellumisel abikaasa perenime võttes või täiskasvanuna nime vahetades, on tema põhiomaduseks ja tingimuseks siiski tema püsivus. Seda püsivust võib võtta ka eelpool välja toodud Lotmani ja Uspenski artiklis käsitletud mütoloogilise mõtlemise aspektina, mis näeb nime ja tema kandjat teineteisest eraldamatutena.

Hüüdnimi on isikuline pärisnimi, millega nimekandjat kutsutakse, kuid mis erineb tema isikunimest, ehkki on samamoodi pärisnimeliselt identifitseeriv ja diferentseeriv. Hüüdnimede diferentseerivate funktsioonide näideteks võib tuua perekonnad ja suhtlusringid, kus hüüdnimesid

kasutatakse, sest tavadest tulenevalt või juhuslikult on koosluses mitu sama või/ja väga sarnase isikunimega inimest. Lisaks sellele täidavad hüüdnimed alati ka mingit laadi nn lisakohustusi, mida isikunimedel kanda pole, kuid mis sageli hüüdnime kasutamisel suurt, et mitte öelda – peamist tähtsust omavad. Nagu märgib Theodore J. Holland, Jr. oma artiklis hüüdnimede eripalgelisusest:

Hüüdnimed käituvad kahtlemata klassifikatsiooni ja identifitseerimise mehhanismidena, kuid need ei ole mingil juhul nende ainsad rollid. Tõepoolest, hüüdnimed täidavad harva, kui üldse, vaid üht funktsiooni, selle asemel mängivad nad sotsiaalses keskkonnas, kus nad ilmnevad, samaaegselt erinevaid rolle. (Holland 1990: 258)

Nii võivad hüüdnimed näiteks käituda ühtekuuluvust rõhutavate teguritena. Või vastupidi – rõhutada nimekandjate kooslusse mittekuulumist.

Lisaks võivad hüüdnimed omada ka lisatähendust, mis lisanduvad nende põhitähendusele nimekandja tähistajana. Kuid nagu kirjutavad Paul L. Leslie ja James K. Skipper, Jr lisatähendustest konkreetsetes kasutamissituatsioonides: “Hüüdnimede tähendused ei ole leitavad sõnastike definitsioonidest või isegi mitte ilmtingimata nende päritolust, vaid nende kasutamises igapäevaelus” (Leslie ja Skipper 1990: 276).

Tänu neile konnotatsioonidele käituvad hüüdnimed tihti täpsemate identifitseerijadena kui isikunimed. Hüüdnimes võib lisaks lihtsale identifitseerivale tähendusele peituda ka nimekandja ja -kasutaja suhte olemus, selle põhjus või sotsiaalne iseloom, millega omakorda saab hüüdnimi täita kas või eelpool näitena toodud sotsiaalse solidaarsuse kinnitamise rolli.

Tartu–Moskva koolkonna mõistes kuuluvad hüüdnimed nõrkade pärisnimede valda ja lähenevad sümboli olemusele. Hüüdnimede pärisnimelisust vähendab nende mälu, võime kanda tähendust ja lisafunktsioonid. Kui pärisnime üheks põhiomaduseks on tema tähendusetus, siis hüüdnimed tihtipeale sünnivadki kultuuris selleks, et omada tähendust ja kanda potentsiaalseid lisatähendusi. Näiteks kasutatakse väikestes seltskondades tihti solidaarsust ja “omade” ringi kuulumist rõhutavad hüüdnimesid, millel on mälu ja kindel tähendus ning mis sünnivadki selleks, et seda mälu ja tähendust kanda ning seeläbi lisafunktsiooni täita. Teise

näitena võib tuua hüüdnimede alla kuuluvad sõimunimed, mis on tähenduslikud ja sünnivadki selleks, et väljendada halvustavat suhtumist kandjasse.

Kui võrrelda hüüdnimesid isikunimedega, siis on viimased märksa pärisnimelisemad, täites eelkõige oma põhirolli ehk käitudes eelkõige eristajatena ja identifitseerijatena. Teiseks, olles tähenduslikud ja kandes lisafunktsioone, on hüüdnimed isikunimedest märksa ajutisema olemusega. Kui kaob funktsioon, mida täita, kaovad tihti ka hüüdnimed või nad asendatakse lihtsalt uutega. Tekkealuski on hüüd- ja isikunimedel erinev. Kui isikunimi pannakse lapsele imikueas, siis hüüdnimed sünnivad koosluses interaktsiooni käigus, dialoogis nimekandja ja -andja vahel.

3. Nimed “oma–võõra” skaalal

Üritades nüüd panna erinevaid isikulisi pärisnimesid nimekandja “oma–võõra” skaalale, alustame natuke kaugemalt ja vaatame pärisnimesid ning “oma” ja “võõra” temaatikat pisut suuremas plaanis. Toetudes Lotmani ja Uspenski väitele: “Juba “võõra” avatud maailma olemasolu ise eeldab “oma”, loentatavuse-tunnusjoontega varustatud ja pärisnimesid kandvate objektidega täidetud maailma olemasolu” (Lotman ja Uspenski 1999 [1973]: 196) ja Lotmani väitele, et “niipea kui väljaspool asuv maailm on ette näidatud, on teda ka nimetatud, s.o ta on kas või pindmiselt semiotiseeritud” (Lotman 1999 [1989]: 51), võib öelda et igasugune nimetamine on suures plaanis “oma” loomine ja tundmatu nimetamine on oma “võõra” konstrueerimine.

Pärisnimede kasutamine on ühelt poolt “oma” ja “võõra” sfääride vahele piiri tõmbamine ja samas enese ehk “oma” loomine – või nagu ütleb Lotman: “Vahest ongi inimloomuse kõige eredamaks avalduseks pärisnimede kasutamine ja sellega seonduv üksikisiku individuaalsuse, omapära eristamine, millel põhineb tema väärtus “teise” ja “teiste” jaoks. “Mina” ja “teine” on ühtse eneseteadvustusakti kaks poolt ja teineteiseta võimatud” (Lotman 2001: 44).

Kui hakata lähemalt uurima ühe nimekandja isikulisi pärisnimesid “oma–võõra” skaalal, siis kõige rohkem “oma” ehk enim kandjale kuuluv on

see nimi, mille kaudu nimekandja end enim identifitseerib, see nimi, millega ta endast mõtleb, mis on võrdne “minaga” – ehk siis isikuline pärisnimi, mis võrdub nendinguga “ma olen”. Või nagu räägib Jaan Undusk, vihjates arutlustele ainujumala nime ontoloogia üle, nimi Jehhoova/Jahve arvatakse traditsiooniliselt põhinevat vormelil “ma olen, kes ma olen”. Nendingu “ma olen, kes ma olen” leiab Undusk olevat “ürgalgupärane nimi: kõiki öeldisi neelav, seetõttu alati tõde, samas aga öeldiste esitamise siin ja nüüd väljenduv loominguline vabadus” (Undusk 1998: 129). Kõiki ülejäänud pärisnimesid peab Undusk selle ürgalgupärase nime poole püüdlevateks ebatäiuslikeks jäljenditeks.

Sellele ning Lotmani ja Uspenski mütoloogilise mõtlemise ja pärisnimede kontseptsioonile toetudes võib öelda, et nendinguga “ma olen” on kõige enam võrdne võimalikult pärisnimeline nimi, mis ei kanna lisatähendusi ja mis täidab ainult nimetamise funktsiooni, muutudes nimekandjast eraldamatuks.

Kõige pärisnimelisem, nagu eelpool selgus, on inimese vaadeldud nimede seast isikunimi, sest just see kannab tavapäraselt kõige vähem lisatähendusi ja -funktsioone ning on samas nimekandja vanemaid ja püsivamaid nimesid. Muidugi leidub erandeid – näiteks juhud, kus laps mõtleb välja täiesti uue sõna ja hakkab end sellega kutsuma. Kuid tavapäraselt on just isikunimi see, mille läbi end identifitseeritakse.

Hüüdnimed, nagu eelnevalt välja toodud, on nõrgad pärisnimed, nad sünnivad interaktsioonis ning kannavad lisaks nimetamisele ka situatsioonis sündivaid lisatähendusi. Seetõttu võib väita, et enamik hüüdnimedest kuulub mitte kandjale, vaid ennekõike situatsioonile, milles neid kasutatakse ja milles nad tähendust ja lisafunktsioone kannavad.

Kui vaadelda erinevaid hüüdnimesid, siis kõige vähem kuuluvad kandjale tagaselja kasutatavad hüüdnimed, sest nendest pole ta teadlikki. Sõimunimed, mida nimekandja tavaliselt ei aktsepteeri, kuuluvad samuti “võõra” skaalapoollele, korrastades nimetaja maailma ja kuuludes rohkem nimeandjale, märkides eelkõige suhtumist. Hellitavad hüüdnimed, näiteks armsama poolt antud nimi Muska või Kiisuke, on küll väga isiklikud ja väga

nimekandjaga seotud, kuid kuuluvad rohkem siiski nimekandja ja -andja dialoogile ja suhtele ning konkreetsele situatsioonile. Kõige enam “omaks” ehk kõige pärisnimelisemaks võib lugeda neutraalseid hüüdnimesid, mis ei kannu endas suhtumist. Sellised on näiteks universaalsed eesnime lühendid, mis on kasutusel eelkõige oma lihtsuse ja suupärasuse tõttu (nt Krissu, Kats jmt) ja käituvad seega kui eesnime asendajad, olles sedasi hüüdnimedest kõige pärisnimelisemad.

Kõike eelnevat kokku võttes ja artiklit lõpetades võib öelda, et nimekandjate erinevatel nimedel on erinevad funktsioonid. Nimest teeb päris nime aga vaid üks funktsioon ja see on nimetamine. Ja kõige rohkem “oma” on nimi, mis on kõige rohkem nimi ehk mis ütleb kõige selgemini “ma olen, kes ma olen” ja mis sellega diferentseerib, identifitseerib ja loob oma kandja.

Kasutatud kirjandus

- Holland, Theodore J., jr. 1990. The Many Faces of Nicknames. *Names* 38(4): 254–269.
- Jakobson, Roman 1971. Shifters, verbal categories and the russian verb. — *Selected writings II: Word and Language*. The Hague, Paris: Mouton, 130–147.
- Kala, Sven 1997. *Eesti hüüdnimedest* [Bakalaureusetöö]. Tallinna Pedagoogikaülikooli eesti filoloogia osakond.
- Leslie, Paul L.; Skipper, James K., jr. 1990. Towards a Theory of Nicknames: A Case for Socio-Onomastics. *Names* 38(4): 273–282.
- Lotman, Juri 1999 [1989]. Kultuur kui subjekt ja iseenese objekt. — J. Lotman, *Semiosfäärist*. Tallinn: Vagabund, 37–52.
- 2001. *Kultuur ja plahvatus*. Tallinn: Varrak.
- Lotman, Juri; Uspenski, Boris 1999 [1973]. Müüt–nimi–kultuur. — J. Lotman, *Semiosfäärist*. Tallinn: Vagabund, 189–218.
- Pärli, Ülle; Rudovskaja, Eleonora 2002. Juri Lotman on proper name. *Sign System Studies* 30.2: 577–591.

Encyclopedic Dictionary of Semiotics = Sebeok, Thomas A. (ed.) 1986.
Encyclopedic Dictionary of Semiotics. Tome 2. Berlin, New York,
Amsterdam: Mouton de Gruyter. *Sub Name*.

Undusk, Jaan 1998. *Maagiline müstiline keel*. Tallinn: Virgela.

Which name is closest to the *self*?

This paper discusses the problem of different names of a person based on the writings of Yuri Lotman and the Tartu–Moscow School concerning proper names. The goal is to place the different names of a person on the scale of *self* and *other* in order to find out which name is considered to be the closest to the *self*. The article consists of three parts. The first tries to consider proper names from the viewpoint of the Tartu–Moscow School. The second part analyses the meaning and function of a proper name and nicknames, focusing on the nickname as the less studied of the two. The third part tries to place proper names on the scale from *self* to *other*.